

Hoe kiezen ouderen in Enschede voor domotica?

techniek voor zelfstandig leven
en wooncomfort

bevindingen en aanbevelingen

Ben Kokkeler

Saxion Hogeschool,
Kenniscentrum
Leefomgeving

In samenwerking met
ANBO Afdeling
Enschede

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Samenvatting.....	4
De zomer enquête 2014.....	6
De gevolgde aanpak.....	6
De bevindingen.....	7
Domotica en ouder worden.....	10
Conclusies	12
De bevindingen tegen het licht gehouden.....	12
Conclusies – perspectief voor de ANBO Enschede	12
Conclusies – perspectief voor de gemeente	13
Conclusies – perspectief voor Saxion	14
Aanbevelingen.....	15
Aanbevelingen vanuit de ANBO Enschede	16
Bronnen	18
Voorbeelden en pilots.....	18
Begrippenlijst.....	19

*Foto's voorblad genomen in het living lab van ROC door Loohuis communicatie
Vormgeving omslag: Martin van Laar, Grafische Vormgeving*

Voorwoord

De afgelopen twee jaar heeft de ANBO afdeling Enschede zich verdiept in de woon- en leefomgeving van haar leden. In 2013 hebben we leden opgezocht, die in seniorenwoningen woonden en in 2014 de senioren die iets jonger waren en nog in eengezinshuizen woonden. De laatste groep was meer bezig met de toekomst en de gevolgen van het langer thuis moeten blijven wonen dan de groep die we in 2013 bezochten. Zij waren over het algemeen (nog) wel tevreden met de ondersteuning vanuit de gemeente en de AWBZ. In 2015 stroomden de klachten binnen over de kortingen op de huishoudelijke ondersteuning. Mensen gaan zich pas echt zorgen maken over de toekomst als het hen persoonlijk raakt.

Tijdens ons onderzoek over het gebruik van techniek in huis om het leven veiliger en comfortabeler te maken, bleek nog veel onwetendheid. Toch is de belangstelling wel gewekt. Men beseft steeds meer dat technische toepassingen grote voordelen hebben. Je kunt zien wie er voor de deur staat voordat je open doet. Je kunt via een iPad met je kinderen contact hebben, maar ook met de wijkverpleegkundige als het nodig is. Toch wel handig! We zijn tot de conclusie gekomen dat de toepassing van techniek om langer veilig zelfstandig thuis te kunnen blijven wonen in fases moet geschieden. Veel vooral persoonlijke voorlichting is er nodig. In de seniorenhuisvesting zal er veel meer aandacht moeten komen voor infrastructuur om techniek te kunnen gebruiken.

Wij danken Ben Kokkeler, verbonden aan het Kenniscentrum Leefomgeving van de Saxion Hogeschool, voor zijn medewerking tijdens het hele proces. De ANBO Enschede leverde veel input, Ben interpreteerde de enquêtegegevens, deed het nadere onderzoek, plaatste dat in de context en schreef dit rapport.

De ANBO afdeling Enschede hoopt dat de partners in het veld gebruik willen maken van de aanbevelingen.

Namens het bestuur van de afdeling Enschede

Hanny Flore, voorzitter

Gwen Huising, secretaris

Samenvatting

Technologie neemt een steeds nadrukkelijker rol in ons leven in, tegelijkertijd stelt dit de burger, ook de ouder wordende burger voor allerlei vragen en keuzen. Zeker waar de overheid verwacht dat ouderen langer zelfstandig zullen wonen en leven, waarbij regelmatig verwezen wordt naar de mogelijkheden van domotica.

Dit is ook in Enschede het geval: er wordt in de komende jaren een toenemend beroep gedaan op de zelfredzaamheid van ouderen, waarbij tegelijkertijd op de professionele zorg bezuinigd wordt.

De ANBO Enschede pakt, ook op dit belangrijke thema, de belangenbehartiging en het informeren van haar leden actief op. Daartoe is in 2013 in samenwerking met de Akademie Mens en Maatschappij van Saxion een eerste onderzoek gedaan naar ouderen met veel professionele zorg (indicatie ZZP 3 en 4). In dat onderzoek kwam technologie als ondersteuning in de leefomgeving van ouderen aan de orde. In de voorbereiding van het thema voor 2014 kwam technologie in de leefomgeving, domotica, opnieuw naar voren, waarbij ook het Kenniscentrum Leefomgeving van Saxion in beeld is gekomen. In de komende jaren willen ANBO afdeling Enschede en Saxion de samenwerking zo mogelijk voortzetten. Via praktijkonderzoek met ouderen willen wij het inzicht vergroten over de wijze waarop ouderen keuzen maken, hoe ze dit doen met familie, vrienden en burens. Met dit voortschrijdende inzicht kan de ANBO Enschede haar leden (nog) beter van dienst zijn, de gemeente adviseren, vragen opwerpen die kennispartners als Saxion en UT kunnen helpen oplossen.

Actueel kader zijn de drie decentralisaties in het sociaal domein waarmee de gemeente Enschede met ingang van 2015 integrale verantwoordelijkheid krijgt voor zowel de fysieke als de sociale leefomgeving. Daarmee liggen er nieuwe vragen en nieuwe kansen in het gemeentelijk beleid: niet alleen qua zorg voor ouderen, maar ook voor actieve deelname van ouderen in de maatschappij en qua seniorenhuisvesting. De centrale vraag is daarbij, hoe ouderen keuzes maken voor aanschaf en gebruik van technologie voor zelfstandig leven en wonen. Hoe kan het gemeentelijk beleid hierop zo goed mogelijk inspelen?

Tegen deze achtergrond kan deze notitie gelezen worden. Deze notitie is gebaseerd op een aantal bronnen:

- een gerichte, intensieve interviewronde in de zomer van 2014 onder 40 leden (waaronder echtparen) in de leeftijd 70 tot 80, waarmee 15% van alle 70 tot 80 jarigen bezocht is.
- een themabijeenkomst voor leden van de ANBO Enschede over domotica in oktober;
- een korte verkenning toegespitst op actuele studies en demo-initiatieven voor ouderen elders in Nederland;
- gerichte expertisegesprekken met zorgorganisatie Livio (projectleider Geertje Pasman), het project Lang zult U Wonen, domotica expert Jan Meuleman, het project Vitaliteit & Veiligheid.

In het slothoofdstuk Aanbevelingen zijn een aantal aanbevelingen opgenomen, gericht op het beleid van de gemeente Enschede, die door de ANBO Enschede geformuleerd zijn, op basis van de inzichten die dit onderzoek voor het afdelingsbestuur opleverde.

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met:

ANBO bestuur Enschede, Hanny Flore hannyflore@ziggo.nl

Gwen Huising gs.huising@kpnmail.nl

Saxion, Kenniscentrum Leefomgeving, Ben Kokkeler b.j.m.kokkeler@saxion.nl

ANBO afd. Enschede, de belangenorganisatie voor senioren, beïnvloedt op collectief niveau de opinie- en beleidsvorming, zo veel mogelijk in samenwerking met andere belangenbehartigers en op individueel niveau kan ieder lid bij haar terecht voor persoonlijk advies en ondersteuning.

Zie: www.anbo.nl/Enschede

De zomer enquête 2014

De ANBO Enschede heeft de goede gewoonte ontwikkeld om regelmatig huisbezoeken onder haar leden te houden. Ook in de zomer van 2014 is dit gebeurd, waarbij dit keer het thema domotica centraal stond. In goed overleg tussen Saxion en ANBO Enschede zijn daarbij de vragen toegespitst op de wijze waarop ouderen keuzen maken om met technische hulpmiddelen langer thuis te kunnen wonen.

De gevolgde aanpak

Zonder overdreven pretenties te hebben op wetenschappelijk gebied, is zorgvuldig en weloverwogen te werk gegaan, omwille van de generaliseerbaarheid van uitkomsten voor advisering van leden en gemeente Enschede. Wij noemen hier een aantal kenmerken van de gevolgde aanpak:

- er is naar gestreefd, qua omvang voldoende leden te bereiken, resulterend in een respons van 35 volledig ingevulde interviewformulieren, ingevuld door interviewers tijdens huisbezoeken;
- de lijst van 35 geïnterviewden/geïnterviewde echtparen is in twee stappen opgesteld: eerst zijn de leden geselecteerd op de leeftijdscategorie 70-80, vervolgens is binnen deze leeftijdsgroep een aselechte groep getrokken.
 - Er is voor deze leeftijdsgroep gekozen, op basis van de aanname van ANBO Enschede, dat in deze leeftijdscategorie keuzes gemaakt worden voor zelfstandig wonen in een eengezinswoning of appartement en voor gebruik van techniek voor zelfstandig wonen;
 - Met de aselechte trekking wordt beoogd een redelijke afspiegeling¹ van deze leeftijdscategorie te bereiken (naar al dan niet samenlevend, sexe, wijken e.d.).
- ook de kwaliteit van interviews kreeg aandacht, vrijwel alle interviews zijn door een compact team van interviewers vanuit het Afdelingsbestuur en de Werkgroep Belangenbehartiging van de ANBO Enschede afgenomen;

¹ Met 'redelijke afspiegeling' doelen we op een redelijke balans van geïnterviewden die al dan niet alleen staand zijn, mannen en vrouwen e.d.. Er is echter bij het opstellen van de lijst niet gekeken naar de stratificatie van de totale Enschede bevolking tussen 70 en 80, dus we weten niet zeker of deze steekproef een 100% juiste afspiegeling is. In deze verkenning is geen nadere analyse voorzien op de eventuele verklarende waarde van factoren als sexe of alleenstaand wonend.

- er is een vragenlijst opgesteld met open en half open vragen; de half open vragen hadden tot doel om in vlot tempo en op systematische wijze tot een inventarisatie te komen. De open vragen werden noodzakelijk geacht om de geïnterviewden in eigen taal te laten spreken over overwegingen en argumenten bij de keuze van techniek.
- de ingevulde vragenlijsten zijn na de interviews uitgewerkt;
- in de themabijeenkomst over domotica zijn een aantal hoofdbevindingen met de aanwezigen (ca. 40 ouderen) doorgesproken; de uitkomsten uit die discussie zijn in het hoofdstuk Conclusies meegenomen;
- er is door Saxion een beperkte studie uitgevoerd naar actuele ontwikkelingen in andere regio's en enkele actuele, belangrijke, studies; om daarmee de eerste bevindingen uit de interviews in een actueel perspectief te kunnen plaatsen.

Er zijn twee soorten vragen gesteld: algemene vragen over de kennis over en houding ten opzichte van techniek in de directe leefomgeving, meer specifieke vragen over domotica in de eigen woonomgeving.

De bevindingen

Wij presenteren hier de bevindingen rond de kernthema's, telkens met een korte informatieve toelichting. In het volgende hoofdstuk plaatsen wij deze bevindingen in perspectief door ze tegen een aantal studies en voorbeelden uit andere regio's af te zetten. In de daarop volgende hoofdstukken formuleren we vervolgens een aantal conclusies en aanbevelingen.

- *Contact met familie en vrienden via internet: 70% nee – 30 % ja*

Deze vraag werd gesteld, omdat van overheidszijde veel verwacht wordt rond gebruik van internet, ook door ouderen. Bovendien hangt domotica (bijv. Tele-zorg) vaak samen met gebruik van internet. De onderliggende verwachting bij deze vraag is, dat een oudere die vaak gebruik maakt van internet voor zijn sociale verkeer, ook gemakkelijker gebruik maakt van internet om zijn leven zelfstandig te organiseren.

Op het eerste oog wordt duidelijk dat deze logica 'slechts' voor 30% van de ouderen geldig zou zijn. Een kanttekening daarbij is dat, gezien landelijke en internationale trends, dit cijfer groeiende is. Een andere kanttekening is dat de oudere nu veelal nog denkt aan 'email' via

een computer; met de komst van gebruiksvriendelijke apps op tablets en binnenkort via TV , komt het gebruik van internet voor veel meer ouderen binnen handbereik.

Belangrijke technische voorwaarde is dat er internetaansluiting is, dat is in Enschede voor vrijwel 100% het geval. Ruim 60% van de geïnterviewden heeft een computer of laptop met internet adres, maar gebruikten ze deze nauwelijks of helemaal niet. Een gelijksoortig percentage (60% van de bevroegde ANBO leden) beschikt al over een emailadres, maar maakt er beperkt gebruik van.

Naast gebruik van internet voor sociale contacten is het invoeren van hulp, dus nog niet de tele-zorg, maar het invoeren van hulp bij vrienden en familie, of bij zorgverleners goed mogelijk in Enschede, maar wordt nog niet veel gedaan. Desgevraagd geeft 50% van de geïnterviewden aan dat internet wel gebruikt zou kunnen worden voor het invoeren van hulp; weliswaar vinden ouderen internet (nog) niet 'gemakkelijk' , maar, in situaties waarin het er op aankomt, wel nuttig en betrouwbaar.

- *Is uw huis al aangepast aan 'de toekomst'? 15% ja, 70% nee, 15% deels*

Deze vraag werd gesteld om de keuze voor domotica in bredere context te kunnen plaatsen, zijn ouderen überhaupt bezig met het maken van keuzen om zelfstandig te kunnen leven, of wacht men liever af tot het moment dat 'zorg' nodig is.

Zeventig procent van de respondenten antwoordt hierop ontkennend. Een optimistische lezer ziet dat circa 30% van de ouderen zijn huis wel, of ten dele, voorbereid acht. Waarbij niet vergeten moet worden, dat toepassing van technologie voor velen, ook voor jongere volwassenen, nog onbekend terrein is. Het is in Nederland, ook op andere levensterreinen, nog geen gewoonte om plannen te maken voor de toekomst, als het om keuze van technologie gaat: een voorbeeld daarvan is de keuze voor duurzame technologie.

Een belangrijke afweging bij aanpassing van de woning is natuurlijk de financiële. Daarom is ook gevraagd naar plannen om te verhuizen naar een appartement met de nodige aanpassingen; circa 10% is dat van plan, het leeuwendeel denkt daarover, maar twijfelt, wil het liefste in de vertrouwde omgeving blijven of over een tuin kunnen beschikken.

In de categorie 'specifieke vragen' zijn de geïnterviewde ouderen bevroegd op concrete voorzieningen in hun huis, van rolstoeltoegankelijkheid, alarmering, automatische deur- en gordijnopeners, tot brandmelders.

Hier komt een gespreid beeld uit, waarbij uit de motivering duidelijk wordt dat vaak de informatie of deskundig advies ontbreekt om een afweging te kunnen maken.

In het kader van de keuzeproblematiek is belangrijk dat ruim 60% van de bevroegde ouderen positief staat ten opzichte van aanpassing van de woning. Dit cijfer is van belang naast de grote opgave die door de KvK (2014) geschetst wordt: in Enschede zou sprake zijn van een tekort van ruim 3.200 'geschikte woningen' (door de KvK gedefinieerd als seniorenproof, levensloopgeschikt).

- *Met wie spreekt u hierover? 20% met niemand, 50% met mijn kinderen, 10% burens/vrienden, 10% met zorgverleners*

Centrale achterliggende vraag in deze interviewronde is dus hoe een oudere tot keuzen komt. Met wie spreekt hij/zij, hoe kom je tot beslissingen? Het gaat per slot van rekening om je zelfstandigheid in leven en wonen, maar vaak ook om kosten die je niet zo maar even maakt.

We hebben daarover een aantal vragen gesteld. De vraag 'met wie spreek je daarover' leidt tot een spreiding in reacties. Op het eerste oog lijkt het cijfer "20% spreekt met niemand over domotica" vrij laag, als men de reacties op voorgaande vragen in ogenschouw neemt, keuze voor domotica lijkt een gespreksthema dat pas aan de orde komt, als het vanwege gezondheidsredenen noodzakelijk wordt. Opvallend is daarbij het cijfer "10% overlegt met zorgverleners" waarbij van de geïnterviewden 25% gebruik maakt van professionele zorgverleners: dat lijkt er op te duiden dat inzet van techniek in de leefomgeving nog geen onderwerp is dat zorgverleners aansnijden, of dat ouderen niet zelf voorleggen aan zorgverleners. Waar we daarop doorgevraagd hebben ("met wie beslist u?") worden zorgverleners helemaal niet genoemd, de overgrote meerderheid geeft aan zelf te beslissen (met zijn/haar partner) of met een dochter of zoon. Op de vraag waardoor men op concrete ideeën gebracht wordt, antwoordt vrijwel iedereen dat TV en krant de bron zijn. Waar we vragen naar gewenste informatie en via welke kanalen, blijkt dat ruim 60% van de ouderen concrete informatie wil via folders, het zorgloket, korte informatiefilmpjes en internet; maar ook ruim 30% nadrukkelijk niet hier op zit te wachten, maar het liefst in persoonlijk contact geïnformeerd wil worden.

Domotica en ouder worden

Op deze plaats geven wij een korte discussie aanzet, gebaseerd op actuele studies en goede ervaringen in andere regio's, om daarmee de bevindingen in perspectief te plaatsen en stof aan te dragen voor verdere besprekingen over deze notitie.

Internationale studies wijzen uit dat afwegingen rond inzet van technologie in de leefomgeving vanaf het 45ste levensjaar aan de orde zijn. Dat wil zeggen, eenieder die zelfstandig (al dan niet in gezinsverband) leeft en woont maakt keuzen, maar vaak impliciet: omdat het nou eenmaal zo is, mijn woning of auto heeft die mogelijkheden, dus ik gebruik het. Van tijd tot tijd doen zich nadrukkelijk keuzen voor, die vooral samen hangen met je conditie, minder met je leeftijd.

Dit punt, conditie in plaats van leeftijd, werd in de domotica themabijeenkomst in oktober zeer nadrukkelijk door ouderen onderstreept. Leeftijd, zeker boven de 70, zegt niet zoveel meer; bepalend is je conditie.

In relatie tot keuze, maar vooral tot gebruik van technologie, is vooral je mentale conditie, en je lerend vermogen, van groot belang.

Het is daarom van groot belang dat ouderen tijdig leren omgaan met technologie. Kiezen voor iets klinkt heel rationeel, maar we weten uit consumentenonderzoek dat keuzes in hoge mate bepaald worden door emotie en smaak. En, kiezen is 1, echt gebruiken is 2. Niet zelden schaffen we, ook ouderen, technologie aan die we vervolgens toch niet gebruiken. Dat geldt zeker voor domotica. In bijvoorbeeld Duitsland wordt domotica al jarenlang als voorwaarde voor woon- en leefcomfort gezien: techniek is er om het welzijn te ondersteunen. Op die manier ga je domotica zien als iets plezierigs, als een kans, als iets dat je zou willen leren gebruiken. Zo zien we dat in Nederland (nog) niet. Als we al domotica aanschaffen, dan is het vaak omdat het 'moet', met name vanwege gezondheid. Tja, en dan is het vaak al (te?) laat om er nog spelenderwijs mee te leren omgaan, domotica goed te benutten, er letterlijk plezier van te hebben.

Het spelenderwijs leren omgaan met domotica is in de themabijeenkomst door velen naar voren gebracht. Je zou in kleine stapjes voor domotica moeten kunnen kiezen. Je zou

stappen moeten kunnen maken, die je terug kunt draaien. Dat wil zeggen, als iets niet blijkt te bevallen, of je als je wat anders nodig hebt, zou je het moeten kunnen inruilen.

Interessant is in dit verband, dat er technologische ontwikkelingen zijn, ook in het aanbod in Nederland, die voor dit spelenderwijs en stapsgewijs toepassen van domotica benut zouden kunnen worden. Natuurlijk, het blijft veelal gaan om techniek die echt in je woning gemonteerd moet worden. Maar we zien in toenemende mate een trend van draadloze, kleine, apparaten die via internet met elkaar (en zo nodig familie en zorgverleners) verbonden zijn. Van 'technische spullen die in je woning hangen' naar 'mijn persoonlijke dingetjes die precies bij mij passen'.

Tijdens de themabijeenkomst werd duidelijk, hetgeen de interviews ook al lieten zien, dat er bij ouderen een grote onbekendheid is als het gaat om domotica die niet zozeer aan je huis verbonden is, als wel aan je lichaam, aan apparatuur die je dagelijks draagt of gebruikt (zoals horloges of auto's). De trend van keuze voor 'persoonlijke dingetjes die mij bij passen' werd positief ontvangen. Men wil zelf keuzes kunnen maken, dit niet overlaten aan een gemeente of zorgorganisatie.

Deze onbekendheid leidt, ook blijkens de interviews, wel tot een grote behoefte aan informatie, kennis opdoen door techniek te zien en ermee te leren werken, gevoel te krijgen, past dit bij mij? En natuurlijk is er de behoefte om met praktische, maatwerk adviezen geholpen te worden. Daarin ligt, naast de rol van commerciële aanbieders, volgens ouderen vooral ook een voorlichtende taak van de gemeente, van zorgaanbieders en wooncorporaties. Er zijn in andere regio's inmiddels goede voorbeelden te vinden, bijvoorbeeld in Friesland. Daar hebben 15 zorgorganisaties en de hogeschool NHL te Leeuwarden een samenwerkingsverband gesloten. Men biedt gerichte voorlichting en educatie aan ouderen aan, maar ook aan zorgprofessionals, en aan hulpverleners in opleiding. Centraal trefpunt in dit verband is een demo-ruimte op de NHL die door deze 15 organisaties gezamenlijk beheerd wordt.

In Twente worden inmiddels soortgelijke initiatieven ontplooid via "het Huis van de Toekomst" in Hengelo en in Enschede door het ROC in de vorm van "de Zorgacademie" in samenwerking met de gemeente Enschede, het Roessingh, Livio en Loohuis Installatietechniek. De gemeente heeft in december 2014 via een enquête van het

Enschedepanel haar burgers over ideeën over domotica bevestigd. De uitkomsten van dit onderzoek sporen in grote lijnen met onze bevindingen en willen we graag betrekken bij het nader uitwerken van onze aanbevelingen.

Conclusies

De bevindingen tegen het licht gehouden

Op deze plaats houden we de bevindingen uit de interviews, de themabijeenkomst en actuele studies tegen het licht, geordend naar mogelijke conclusies voor de ANBO, de gemeente Enschede en Saxion als kennispartner. We doen dit vanuit de volgende centrale conclusies:

- domotica is voor veel ouderen een onbekend terrein;
- domotica wordt vooral gezien als noodzakelijk als zorg aan de orde is. Domotica als preventief middel om veiligheid in huis te ondersteunen en voor het comfort van zelfstandig wonen worden nog niet herkend;
- ouderen willen zelfstandig kunnen beslissen, waar aan de orde samen met hun kinderen, over investeringen in domotica;
- veel ouderen staan positief ten opzichte van technologie in hun leefomgeving, maar willen kunnen leren, al lerend stappen kunnen maken in de aanschaf en het gebruik van apparatuur;
- er is onder ouderen grote onduidelijkheid over de afweging van kosten, wat is duur of niet, waarom zou je iets zelf moeten aanschaffen.

Conclusies – perspectief voor de ANBO Enschede

Er lijkt voor de ANBO Enschede een belangrijke taak weggelegd om haar leden te informeren via bijeenkomsten en via de eigen website ANBO.nl/Enschede, maar vooral om professionele instellingen te stimuleren hier een rol in te spelen. Juist nu van ouderen verwacht wordt dat ze (langer) zelfredzaam zijn, neemt de noodzaak toe om brede informatie te geven en elkaar voort te helpen. In het kader van de keuze voor domotica lijken daarin drie zaken in ieder geval aan de orde:

- kennisdeling over ervaringen, hoe je keuzen maakt voor domotica, hoe het in de praktijk gaat met het gebruik ervan in de eigen leefomgeving;

- stimuleren dat er vergelijkingen komen van aanbieders, dat ouderen ervaringen uitwisselen over aanbieders van domotica, zorgaanbieders of installateurs, hoe gaat dat in de praktijk, wat kun je daarvan leren?
- belangenbehartiging jegens gemeentelijk beleid: bij de gemeente de belangen van ouderen, ook op dit terrein van technologie in de leefomgeving, onder de aandacht brengen. Bepaleiten dat er veel meer aandacht komt voor voorlichting, educatie, maar ook voor praktische ondersteuning van ouderen.

Conclusies – perspectief voor de gemeente

Blijkens de interviews en de themabijeenkomst, en de ervaringen elders in Nederland, ligt er een goede kans om technologie in de leefomgeving, domotica, beter in te zetten voor het verbeteren van de zelfstandigheid van de burger.

Enschede zet zwaar in op enerzijds verdere vergroting van zelfstandigheid en zelfredzaamheid van de burger (Burgerkracht) en anderzijds nieuwe technologie in de leefomgeving. Ook voor de inzet van technologie in de leefomgeving van ouderen liggen er goede kansen en staan ouderen, blijkens de interviews en de themabijeenkomst, hier veelal positief tegenover. Tevens wordt duidelijk dat dan juist ook de ‘jongere ouderen’ en de kinderen van ouderen de kans geboden moet worden om zich gericht te informeren al doende, spelenderwijs, kennis te nemen van dit soort nieuwe technologie en hoe daarin keuzes te maken.

De gemeente is met ingang van de Wmo 2015 verantwoordelijk voor zowel preventie (en de hiervoor beschreven inzet op vergroting van zelfstandigheid) als voor zorg. Er is sprake van een groot aantal organisaties die in het leefdomein van ouderen actief zijn: zorgaanbieders en verzekeraars, wooncorporaties, technische bedrijven, en kennispartners als ROC (het democentrum aan de Beverstraat, de zgn. Zorgacademie), Saxion en UT. De gemeente stimuleert samenwerking en enige coördinatie via projecten zoals Lang zult U Wonen of Vitaliteit en Veiligheid en via deelname in landelijke projecten op gebied van e-health en ICT in de informele zorg in het werkverband van de Digitale Steden Agenda (waarbinnen Enschede trekker is van het thema Gezonde Stad).

Vanuit de integrale verantwoordelijkheid met ingang van 2015 ligt er wellicht een taak voor de gemeente om niet alleen via projecten, maar ook via de aansturing van ‘ingekochte’

preventie en zorg enige regie te voeren op een thema als domotica dat in alle leefdomeinen speelt.

Conclusies – perspectief voor Saxion

Saxion heeft als hogeschool gekozen voor een focus op ‘living technology’, technologie in de leefomgeving. Vanuit een groot aantal opleidingen wordt hieraan gewerkt. Voor het domein ouderen en domotica liggen hier kansen voor opleidingen van de academies mensen en maatschappij, zorg, bestuur en recht, technologie. Het is daarbij voor de ouderen zelf, maar ook voor organisaties als ANBO en gemeente Enschede van belang, dat kennis zoveel mogelijk in samenhang wordt ontwikkeld en aangeboden, concreet toegespitst op vragen die er leven, bij uitstek passend bij het praktische profiel van een hbo opleiding. Vanuit de optiek van ‘living technology’ zijn daarbij in ieder geval, gezien de interviews en de themabijeenkomst, twee thema’s aan de orde:

- de keuzeproblematiek van ouder worden en aanschaf en gebruik van technologie;
- de rol en betekenis van technologie in opeenvolgende levensfasen.

Qua concrete praktijkonderzoekprojecten tekenen zich onderwerpen af als:

- stappenplannen en handleidingen, kostenopstellingen, checklijsten voor keuze van apparatuur en leveranciers;
- scenario’s en leermiddelen voor ouderen en voor hun (klein)kinderen om stapsgewijs en spelenderwijs, al doende in de praktijk, te leren. Denk hierbij ook aan apparatuur die naar believen meer of minder automatisch in te stellen is, om daarmee te stimuleren dat de oudere mentaal alert blijft en fysiek in beweging blijft;
- ontwikkeling van apparatuur die tijdelijk en/of mobiel in huis aan te brengen is. Zie bijv. de mobiele zorgwand waaraan de HvA (Hogeschool van Amsterdam) werkt.
- ontwikkeling van voorzieningen die op grote schermen uit te lezen zijn; veel ouderen hebben, ook blijkens dit onderzoek, moeite met kleine schermen.

Aanbevelingen

We besluiten deze notitie met een kort resume van aanbevelingen.

- er moeten voorlichtings- en educatiematerialen komen die ouderen, waar mogelijk in samenspel met hun (klein)kinderen, kunnen gebruiken om in de praktijk, stapsgewijs, te leren welke keuzes te maken en hoe goed om te gaan met technologie in de leefomgeving;
- er moeten concrete demonstratiefaciliteiten komen waar ouderen (en hun kinderen) ideeën op kunnen doen, waar zorgprofessionals kunnen oefenen, waar studenten kunnen praktijkleren;
- ouderen moeten in de praktijk, concreet, ondersteund worden in het maken van keuzen en het aanbrengen van apparatuur; hierbij gaat het vaak, in eerste instantie, om kleinere aanschaffingen die zeer goed door klussendiensten (eventueel vanuit werkgelegenheidsprojecten) kunnen worden aangebracht;
- welzijns- en zorgorganisaties moeten, bij voorkeur in samenwerking met huisartsen als primaire doorverwijzers, een duidelijk aanbod ontwikkelen op gebied van domotica en hun professionals hierop bijscholen. Uiteraard moeten zorg professionals geen klussendienst worden, maar ze moeten wel voldoende technische kennis hebben, om goed te kunnen doorverwijzen naar technische experts of leveranciers. De welzijn professionals zouden vrijwilligers (zoals 'student aan huis') kunnen begeleiden en klussendiensten kunnen opzetten.
- de gemeente Enschede zou een gericht programma moeten ontwikkelen voor ouderen en technologie, waarin voorlichting, educatie, demonstratie en praktijkondersteuning in samenhang (en bij voorkeur in samenwerking met ouderenorganisaties, zorg- en welzijnsorganisaties) wordt aangeboden. In dat programma zou niet alleen 'techniek voor zorg' maar juist ook 'techniek voor zelfstandig leven en wooncomfort' centraal moeten zijn;
- Saxion zou, vanuit de bestaande al lopende samenwerking, met praktijkonderzoek op genoemde programma's, bijscholing en demonstratiefaciliteiten moeten inhaken.

Aanbevelingen vanuit de ANBO Enschede

Op basis van deze notitie zijn in het ANBO Afdelingsbestuur Enschede en de Werkgroep Belangenbehartiging diverse gesprekken gevoerd. Dit heeft, in aanvulling op voorgaande conclusies en aanbevelingen die de ANBO Enschede onderschrijft, tot de volgende aanbevelingen geleid:

- In het zorg- en welzijnsbeleid voor senioren dient het aanleren van elementaire vaardigheden in omgang met techniek in de leef- en woonomgeving een centrale plek te krijgen.

Specifieke aandachtspunten hierbij zijn:

- Training en scholing dient zich niet te beperken tot ouderen die zorgafhankelijk zijn. Juist in het welzijnswerk onder jongere ouderen, maar ook voor mantelzorgers is kennisontwikkeling rond domotica aan de orde.
 - Voor bepaalde leeftijdsgroepen is, naar gelang leeftijd of conditie, een continue, persoonlijke ondersteuning van ouderen nodig in keuze en gebruik van techniek. Dit is geen claim op nieuwe of aanvullende inzet van professionals, maar eerder een onderstrepen van de noodzaak van (regelmatige) bijscholing van hulpverleners en mantelzorgers.
 - Deze continuïteit van zorg en de noodzaak van regelmatige bijscholing vanwege ontwikkelingen in technologie, vereist dat welzijns/zorgorganisaties dit in hun kwaliteitsbeleid opnemen en dat de gemeente dit als punt meeneemt in de welzijns/zorginkoop en de regievoering op de uitvoering ervan.
- De financiering van aanschaf van technische voorzieningen vereist eveneens nadere beleidsontwikkeling, wij noemen een aantal punten:
 - Gerichte voorlichting van jongere ouderen om te bevorderen dat ouderen die hiervoor de draagkracht hebben, de noodzaak inzien om tijdig geld opzij te zetten om domotica voor comfort en preventie aan te schaffen.
 - Benutten van mogelijkheden tot hergebruik of roulatie: er zou een pool

kunnen komen waarbinnen apparatuur wordt geruild of in huurkoop gebruikt kan worden.

- Voor kwetsbare ouderen en/of geïndiceerde zorgbehoeftigen die onder de Wmo vallen, is de vraag of bepaalde hulpmiddelen ook niet door de Wmo vergoed kunnen worden via het beleid van woningaanpassing. (terugbetaling via een maandelijkse eigen bijdrage zoals ook geldt voor trapliften)
- Er dienen hoge eisen gesteld te worden aan de betrouwbaarheid en het onderhoud van de technische hulpmiddelen, die van invloed zijn op het zelfstandig kunnen wonen van ouderen. De kosten van onderhoud kunnen al snel de pan uit rijzen. Het lijkt daarom wenselijk dat gemeente en werkgevers (o.a. installatiebureaus) de handen ineenslaan en een praktijkopleiding opzetten voor gemotiveerde werkelozen met als resultaat een domoticabrigade.
- Het zelfstandig leven en wonen zou meer aandacht moeten krijgen in de woonvisie van de gemeente. In de bespreking van de regionale woonvisie 2015-2025 ("Natuurlijk... wonen in Twente") die door de Twentse gemeenten (Samen14) in samenwerking met de wooncorporaties en Provincie Overijssel is ontwikkeld, zou het beleid inzake techniek voor zelfstandigheid van ouderen in de visie rond seniorenhuisvesting nadrukkelijk aandacht moeten krijgen. Wij bevelen aan om tijdens het gesprek over zorgondersteuning ook aandacht te besteden aan de mogelijkheden om technische hulpmiddelen in te zetten. Samenwerking met het bedrijfsleven is ook hier mogelijk.

Tenslotte, het kan niet genoeg benadrukt worden: differentiatie en maatwerk is ook hier vereist. Het gemeentelijk beleid en het aanbod van welzijns- en zorgorganisaties en het bedrijfsleven dient niet zo zeer leeftijd gestuurd te zijn, als wel situatie- en conditie gestuurd. Per leeftijd kan de maatschappelijke activiteit en zorgbehoefte zeer uiteen lopen.

Bronnen

Website ANBO afdeling Enschede. www.anbo.nl/enschede

Platform31, Movisie en Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg. (2013 – 2015). Het kennis- en experimentenprogramma 'Langer Thuis'. <http://www.platform31.nl/sociaal/langer-thuis>

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2010). Hoe mensen keuzes maken. <http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/hoe-mensen-keuzes-maken-2/>

Zo lang mogelijk thuis!? De extramuralisering van de zorg in het perspectief van ouderen in Enschede (2013). Saxion, lectoraat ICT in Zorg en Welzijn.

Domotica in welzijn en zorg voor ouderen (2014). Themabijeenkomst ANBO Enschede. www.kic-m.nl/zorginnovatie

Marktpotentie Bouwen en Wonen in het Nederlandse deel van het Euregiogebied (2014). Saxion, Kenniscentrum Leefomgeving, lectoraat Innovatieve Technologie in de bouw.

Marktkansen in de veranderende woon- en zorgmarkt (2014). Voordracht John Bakker, workshop Ondernemerskansen Seniorenhuisvesting, KvK Oost Nederland.

Regionale woonvisie 2015-2025 ("Natuurlijk Wonen in Twente"; 2014). Samen14, wooncorporaties, Provincie Overijssel.

Innoveren voor actieve ouderen (2015). Lectorale rede Louis Neven, Avans Hogeschool.

Voorbeelden en pilots

Gezondheids Expertise en Educatiecentrum Friesland GEEF <http://www.platformgeef.nl/>
GEEF conferentie 2014: www.kic-m.nl/zorginnovatie

Huis van de Toekomst, Hengelo (Carintreggeland) <https://www.youtube.com/watch?v=0gi-LY-u6Os>

Zorgakademie Twente. <http://www.rocvantwente.nl/site/bedrijven-relaties/overige-paginas/nieuwsbrief/editie-1-oktober-2014/tza-bouwt-living-lab-in-enschede.html>

Lang zult U Wonen. <http://www.langzultuwonen.nl/enschede/lang-zult-u-wonen-in-enschede/>

Jan Meuleman, domotica expert <http://meuleman-elektrotechniek.nl/mijn-profiel/>

Livio, Geertje Pasman. Domotica diensten aanbod www.kic-m.nl/zorginnovatie

Begrippenlijst

Wij hanteren in deze notitie een ruime definitie van domotica, met de volgende kenmerken en ontwikkelingen:

- Thuis technologie, 'leeftechnologie'
- Techniek die ons zelfstandig leven ondersteund, vooral in en rond het huis
- Twee ontwikkelingen:
 - Van 'zorgtechnologie' naar 'techniek die ons comfort bezorgt, ons leven ondersteunt'
 - Van 'technische spullen die in je woning hangen' naar 'mijn persoonlijke dingetjes die precies bij mij passen'
- En dus steeds meer:
 - Je eigen keuze
 - (i.p.v. de keuze van een gemeente of een zorgorganisatie)

Vanuit deze ruime definitie spraken wij in de themabijeenkomst (oktober 2014) over drie praktijkvoorbeelden, t.w.:

- Contact met je omgeving
 - Beeldbellen
 - Agenda
 - Berichten lezen
 - Een mooi voorbeeld: de Compaan (Clip Consumentenbond, https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=ySn5-0VXkaU)
- Veiligheid in en rond je huis
 - Veiligheid in en om je huis
 - Voedselveiligheid, medicijnen
 - Persoonlijke veiligheid
 - Een mooi voorbeeld: Clip Huis van het Heden (Leeuwarden) <http://www.platformgeef.nl/huis-van-het-heden>
- Tele-zorg
 - Beeldbellen
 - Meten aan je lichaam, op afstand
 - Alarmering bij vallen of onwel worden
 - Thuis oefenen
 - Een actueel voorbeeld: de zorg-, welzijns- en gemakdiensten van Livio
 - Een ander mooi voorbeeld: de *mobiele* Zorgwand (Clip Hogeschool van Amsterdam <https://www.youtube.com/watch?v=9sXdSxV5LYU>)

